

УДК 35.086(477)

DOI 10.33251/2707-8620-2020-2-172-181

ЧУМАК Олександр Олександрович,

доктор юридичних наук,
професор кафедри права та правового регулювання
авіаційної діяльності,
Львівська академія
Національного авіаційного університету
ORCID: 0000-0002-2153-4568

СРМОЛЕНКО-КНЯЗЬОВА Лілія Станіславівна,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри права та правового регулювання
авіаційної діяльності,
Львівська академія
Національного авіаційного університету
ORCID: 0000-0003-0305-7494

ТЕОРЕТИЧНІ ПОГЛЯДИ ЩОДО ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТУ ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ

Стаття присвячена розгляду питання щодо визначення поняття і змісту інституту дисциплінарної відповідальності державних службовців, винних у вчиненні дисциплінарних проступків. Проаналізовані джерела щодо юридичної відповідальності, підвидом якої є і дисциплінарна відповідальність. Розкрито етимологію поняття «дисциплінарна відповідальність», складовими якого є категорії «дисципліна» та «відповідальність».

Ключові слова: дисциплінарна відповідальність, дисципліна, відповідальність, трудова дисципліна, юридична відповідальність, державний примус.

Постановка проблеми. Наведені особливості дисциплінарної відповідальності державних службовців, які дають підстави констатувати, що все, що пов'язано з притягненням державного службовця до дисциплінарної відповідальності, з моменту вчинення і подальшого виявлення дисциплінарного проступку до моменту застосування до винного дисциплінарного стягнення, повинно регламентуватися відповідними матеріально-правовими і процесуально-правовими нормами, згрупованими в одному нормативно-правовому акті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання щодо поняття та змісту дисциплінарної відповідальності державних службовців, було предметом вивчення таких науковців, як І. Л. Бородін, Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук, В. В. Зуй, Н. М. Неумивайченко, Н. П. Матюхіна, О. В. Петришин, В. П. Петков, Г. Угрюмова, О. І. Щербак, В. В. Цветков, В. І. Щербина, О. М. Ярошенко та ін.

Актуальність – визначення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однією із сучасних проблем у дослідженні дисциплінарної відповідальності є проблема визначення її поняття та ознак, які виокремлюють цей вид юридичної відповідальності з-поміж інших, від вирішення якої залежить як теоретична конструкція цього виду юридичної відповідальності, так і законотворча практика. Пріоритетною, на наш погляд, є розробка і запровадження саме законодавчого визначення сутності дисциплінарної відповідальності.

Мета та завдання статті полягає в аналізі сутності дисциплінарної відповідальності державних службовців в Україні, підстави та порядок притягнення до цього виду відповідальності державних службовців та визначення сутності й видів дисциплінарних стягнень.

Основним завданням дослідження є визначення сутності та змісту поняття «дисциплінарна відповідальність державних службовців».

Виклад основного матеріалу дослідження. Досліджуючи питання визначення поняття і змісту інституту дисциплінарної відповідальності, необхідно звернутися до етимології поняття «дисциплінарна відповідальність», складовими якого є категорії «дисципліна» та «відповідальність».

У первісному суспільстві дисципліну забезпечували норми моралі та родові звичаї і традиції. Дисципліні на той час була притаманна відсутність заходів державного примусу як одного з методів реагування на негативну для суспільства поведінку людей. Згодом урегулювання суспільних відносин здійснювалося шляхом встановлення певних норм та правил поведінки, що відображають систему цінностей суспільства, класу, соціальної групи [1, с. 89-95; 150, с. 36-43].

Як зазначає М. І. Ануфрієв, проявами дисципліни є старанне виконання суспільних принципів, закладення ментальних стереотипів ставлення до порядку, дотримання загально визначених норм поведінки, пріоритетність інтересів суспільства перед власним [2, с. 257]. У тлумачному словнику української мови за редакцією В. В. Ярошенко і О. М. Сліпушко дисципліна визначається як «чітко встановлений порядок, дотримання якого є обов'язковим для всіх членів певного колективу» [3, с. 758]. Відповідно до української юридичної енциклопедії Ю.С. Шемшученка, дисципліна (лат. «disciplina» - стриманість, строгість) - це точне, своєчасне і неухильне дотримання встановлених правовими та іншими соціальними нормами правил поведінки у суспільному і державному житті [4, с. 199]. В економічній енциклопедії С. В. Мочерного дисципліна визначається як своєчасне й належне виконання правил та обов'язків [5, с. 349].

Наявність різних тлумачень цієї дефініції свідчить про відсутність загально визначеного поняття «дисципліна». Наприклад, на думку О. В. Крушельницької та Д. П. Мельничука, дисципліною є визначений порядок поведінки людей відповідно до встановлених норм права і моралі, які склалися у суспільстві або у певній організації [6, с. 194]. С. С. Алексєєв акцентує на тлумаченні поняття дисципліни у вузькому та широкому розумінні. У широкому сенсі під дисципліною слід розуміти чітке виконання усіма державними і громадськими організаціями та громадянами визначених державою обов'язків, а у вузькому - дотримання обов'язків з боку органів державної влади та посадових осіб [7, с. 121]. О. І. Гарасімов, узагальнюючи погляди на поняття дисципліни, визначає їх взаємозв'язок з іншими явищами суспільно-державного життя: законністю і правопорядком, самодисципліною працівників, принципами організації та діяльності державного апарату; роллю державної дисципліни у вирішенні завдань, що стоять перед суспільством та державою; з питанням про коло суб'єктів дисципліни тощо [8, с. 141].

Наведені визначення й наукові погляди на поняття дисципліни характеризують лише певний її аспект. Вони зводяться, зазвичай, до розуміння цієї дефініції як неухильного дотримання загально встановлених правил поведінки, закріплених у правових та соціальних нормах, з боку будь-яких учасників суспільних відносин, а також спрямування дисципліни на підтримання впорядкованості та узгодженості суспільних відносин і забезпечення її засобами юридичної відповідальності та механізмами державного і громадського контролю [9, с. 224].

У більш загальному сенсі, Т. Л. Оленченко і С. В. Попов виокремлюють два основні погляди на поняття дисципліни [10, с. 45; 11, с. 14].

Перший (суб'єктивне значення) - дисципліна - це фактичне дотримання встановлених правил поведінки, підкорення працівника встановленому розпорядку.

Прихильники другого погляду розглядають дисципліну як передбачений соціальними нормами порядок в організації і діяльності будь-якого колективу (об'єктивне значення), та підкорення цьому порядку, дотримання його членами колективу (суб'єктивне значення). Отже, представники другого напряму розглядають дисципліну в єдності двох аспектів - як

сукупність положень, що встановлюють порядок здійснення певних дій, і як фактичне додержання цих положень. Поширеним є підхід, за якого дисципліна розглядається в об'єктивному (сукупність правил, вимог, норм, стандартів, обов'язків тощо) та суб'єктивному (фактичне виконання цих правил, вимог тощо) значеннях. Представниками цього погляду є такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як М. Г. Александров, С. В. Попов, М. І. Хавронюк, Є. В. Шорина та інші [12, с. 15].

Отже, характеризуючи сутність поняття «дисципліна», більшість науковців включають у цей термін, з одного боку, форму суспільного зв'язку між людьми у процесі спільної праці, а з іншого – підпорядкування усіх працівників загальному порядку праці, дотримання ними встановлених правил поведінки під час трудового процесу.

На нашу думку, обидва погляди необхідні для правильного розуміння правової природи та сутності дисципліни, оскільки сприйняття будь-якого об'єктивного явища передбачає попереднє його пізнання. Лише поєднання об'єктивного і суб'єктивного в дисципліні зможе забезпечити необхідний порядок у суспільстві.

Як зауважують Г. В. Осовська та О. В. Крушельницька, родовою ознакою дисципліни є порядок – сукупність правил поведінки, дотримання яких вимагається від людини [13, с. 115; 14, с. 17]. Розкриваючи деякі аспекти поділу дисципліни на види, варто зважити на думку В. П. Петкова та О. В. Кривенка, які виокремлюють загальнообов'язкову і спеціальну дисципліни, де остання поширюється на членів певної організації [1, с. 90]. Окрім того, В. І. Щербина виділяє дисципліну трудову і службову. Службова дисципліна, на його думку, є різновидом дисципліни праці й виникає в особливій сфері службово-трудова відносин.

До того ж, інші вчені виділяють також дисципліну державну, трудову, службову тощо. Проаналізуємо більш детально ці види дисципліни.

Трудова дисципліна – це форма суспільних зв'язків людей у процесі виконання трудових функцій з обов'язковим підпорядкуванням учасників певному розпорядку. Дисципліна зумовлює стереотип поведінки особи, що прийнятий і підтримується цим колективом. Отже, трудова дисципліна – це виконання кожним працівником своїх функцій і обов'язків, дотримання встановлених вимог, правил та відповідальність за їх виконання [14, с. 18].

Враховуючи наведену дефініцію, слід акцентувати, що цей вид дисципліни пов'язаний із визначенням переліку функціональних чи посадових обов'язків працівника. Ці обов'язки встановлюються, як зазначає В. В. Новіков, правилами внутрішнього трудового розпорядку, посадовими інструкціями, наказами і розпорядженнями [14, с. 19], за порушення яких працівник притягається до дисциплінарної відповідальності.

Державна дисципліна передбачає порядок відносин, установлений державою, згідно з яким усі державні органи, організації, посадові особи і громадяни зобов'язані виконувати покладені на них завдання й обов'язки [14, с. 18].

С. Г. Ілясов зауважує, що державна дисципліна – це дійсне, а не уявне виконання обов'язкових правил та приписів, що походять від державних органів та їх посадових осіб [15, с. 6].

Аналіз цих понять свідчить про суб'єктний склад державної дисципліни, окремим учасником якої є суб'єкт, наділений державно-владними повноваженнями.

Як зазначає О. Ю. Синявська, службова дисципліна має комплексний характер. Її слід розглядати в двох аспектах: по-перше, як сукупність правових норм, які встановлюють службові обов'язки, права та обмеження для державних службовців; по-друге, як практичне додержання цих правил, тобто в об'єктивному та суб'єктивному значенні. З цього випливає, що вона не реалізується сама по собі, а є проявом конкретних дій суб'єкта, які виражають її зміст та спрямованість [16, с. 25].

І.П. Голосніченко визначає поняття службової дисципліни як стан суспільних відносин, що характеризуються додержанням державними службовцями норм законодавства та належним виконанням покладених на них службових повноважень [17, с. 226].

Дисципліна в державі є важливим правовим інститутом, який потребує чіткого регулювання. Однак, на жаль, недосконалість сучасного законодавства призведе до численних порушень з боку керівників влади, що полягають у нехтуванні нормами закону, зловживанні службовим становищем, ігноруванні дисциплінарними статутами та нормами внутрішнього розпорядку.

Службова дисципліна є підвидом державної дисципліни, оскільки остання полягає у неухильному виконанні усіма учасниками суспільно-правових відносин «встановлених державою правил і конкретних приписів стосовно практичного здійснення державних завдань і функцій» [18, с. 245].

Робота в державному органі та виконання організаційно-розпорядчих або консультативно-дорадчих функцій обумовлює наявність основної характеристики дисципліни державних службовців - дотримання передбачених законами та іншими нормативно-правовими актами заборон і встановлених обмежень під час проходження державної служби [19, с. 115].

Таким чином, службову дисципліну доцільно визначати як певне правове положення, яке полягає в чіткій реалізації наданих прав, точному виконанні обов'язків, а також у неухильному дотриманні державними службовцями встановлених загальних і спеціальних обмежень, тобто недотримання саме службової дисципліни має бути підставою для притягнення державних службовців до дисциплінарної відповідальності.

Отже, дисципліна полягає у дотриманні встановлених правил поведінки під час трудового процесу.

Різним аспектам відповідальності, як другої складової поняття «дисциплінарна відповідальність», присвятили роботи такі науковці, як В. Б. Авер'янов, О. Ф. Андрійко, Г. П. Бондаренко, В. К. Колпаков, Н. П. Матюхіна, В. П. Петков, С. В. Петков, М. І. Хавронюк та багато інших.

Відповідно до тлумачного словника С. Ожегова, відповідальність - це «необхідність, обов'язок відповідати за свої дії, вчинки, бути відповідальним за них» [20, с. 412]. За словником В. Даля та академічного тлумачного словнику, термін «відповідальність» походить від слова «відповідати» і означає «обов'язок відповідати за щось» [21, с. 675; 22, с. 717]. Великий тлумачний словник сучасної української мови термін «відповідальність» тлумачить як:

1. Покладений на когось або взятий на себе обов'язок відповідати за певну ділянку роботи, справу, за чийсь дії, вчинки, слова.

2. Серйозність, важливість справи, моменту тощо; а словосполучення «притягати до відповідальності» як вважати когось винним, вимагати звіту за його вчинки (перед судом, органами влади і т.ін.) [23, с. 136].

Досліджуючи поняття відповідальності, відзначимо, що у спеціальній літературі відсутній єдиний підхід до його визначення, у різних галузях науки це поняття тлумачиться науковцями по-різному [24, с. 42-43].

Зокрема, з погляду філософії, трактування відповідальності є неоднозначним. Наведемо декілька поглядів на це поняття, окреслених у межах праці В. Пітулей: а) повне прийняття відповідальності за свої дії; б) розуміння, усвідомлення людиною необхідності вибору певної лінії поведінки; в) те, що є винятково моїм зобов'язанням і що, з гуманної точки зору, я не можу відкинути [25, с. 14-19]. Таке тлумачення «відповідальності» зводиться до конкретного суб'єкта.

Соціологія трактує відповідальність по-іншому. Так, у підручнику за редакцією Л. В. Губернського «Людина і світ», визначено, що відповідальність - це відповідність моральної діяльності людини її обов'язку, що розглядається з погляду можливостей особи.

Відповідальність охоплює такі аспекти: а) спроможність людини відповідати висунутим до неї вимогам; б) розуміння і тлумачення людиною висунутих вимог; в) здатність людини виконувати обов'язки; г) здатність людини відповідати за результати та наслідки своїх дій; д) здатність людини передбачити ці наслідки [26, с. 34].

У теорії психології відповідальність тлумачиться як усвідомлення індивідом, соціальною групою, народом свого обов'язку перед суспільством, людством, розуміння крізь призму цього обов'язку суті і значення своїх вчинків, діяльності, усвідомлення дотримання етичних принципів, моральних поглядів, юридично-правових норм, узгодження їх із обов'язками і завданнями, що виникають у зв'язку з потребами суспільного розвитку [27, с. 83].

Юридична енциклопедія містить таке визначення поняття юридичної відповідальності – це вид соціальної відповідальності, сутність якої полягає в застосуванні до правопорушників (фізичних або юридичних осіб) передбачених законодавством санкцій, що можуть забезпечуватися для виконання державою також і в примусовому порядку [28, с. 586].

У правовій літературі термін «відповідальність» тлумачиться через поняття обов'язок [29, с. 6].

Отже, у найбільш загальному розумінні відповідальність являє собою відносини, які забезпечують інтереси і волю взаємозалежних суб'єктів, гарантовані суспільством і державою. Відповідальність реалізується на підставі послідовної взаємодії трьох основних її складників: а) усвідомлення обов'язку; б) оцінки поведінки; в) накладення санкцій за невиконання або неналежне виконання обумовлених правил поведінки [30, с. 13].

Аналіз чинного законодавства щодо юридичної відповідальності, підвидом якої є і дисциплінарна відповідальність, дозволяє стверджувати, що визначення цього поняття на законодавчому рівні відсутнє. Це стосується також окремих її видів. Викладене свідчить про актуальність і практичну значущість нормативно-правового врегулювання сутності такого виду юридичної відповідальності, як дисциплінарна.

О.Е. Лейст відзначав, що «власне поняття «юридичної відповідальності» та пов'язані з ним істотні проблеми є предметом багаторічної дискусії, яка свідчить про нагальну потребу в уточненні й розробці низки методологічних питань, без чого неможливе вироблення єдиного загальноновизнаного поняття юридичної відповідальності». Проблема полягає не стільки у наявності численних поглядів на відповідальність та її визначень, скільки в абстрактності деяких із них, відірваності від чинного законодавства і практики його застосування [31, с. 17; 255]. З цією думкою можна погодитись, оскільки поняття «юридична відповідальність» залишається досить дискусійним і до сьогодні, що обумовлюється широкою галузевою специфікою у його дослідженні, яка характеризується неоднозначним підходом до вивчення цієї правової категорії.

На сьогодні у науці існують два основні підходи до вивчення питань відповідальності. Перший підхід наголошує на традиційному поєднанні категорії юридичної відповідальності з правопорушенням, тобто відповідальність за дію (бездіяльність), виражену у порушенні правових норм – негативна (ретроспективна) відповідальність [32; 278]. Відповідно до другого підходу до вивчення питань відповідальності, це поняття розглядається не тільки в ретроспективному, а й у перспективному, позитивному аспекті [33, с. 50]: тобто відповідальність характеризується єдністю двох аспектів: позитивного (перспективного) і негативного (ретроспективного). Якщо позитивна відповідальність розуміється як свідоме виконання суб'єктом вимог соціальних норм, то ретроспективна відповідальність пов'язується з негативною реакцією з боку суспільства (держави) на поведінку особи, яка ухиляється від виконання покладених на неї обов'язків, що полягає в засудженні цього вчинку і примусовому впливові на суб'єкта, який його скоїв [30, с. 16].

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі.

Отже, юридичну відповідальність можна представити у вигляді таких складових: а) вид соціальної відповідальності; б) передбачена законом форма впливу на порушника; в) поєднана з примусовими заходами «державним примусом»; г) застосовується до порушника за невиконання вимог правових норм.

Таким чином, дисциплінарну відповідальність можна визначити як один із видів юридичної відповідальності працівника, яка полягає у винному порушенні трудової чи службової дисципліни із застосуванням до нього передбачених правовими нормами дисциплінарних стягнень, а також усвідомлення негативних наслідків матеріального чи морального характеру, які настають для особи після застосування запобіжних заходів.

Юридична відповідальність є важливим елементом правового статусу державного службовця і може бути визначена як передбачений санкцією правової норми засіб державного примусу, у якому виявляється державний осуд службовця, який винний у скоєнні правопорушення і повинен понести покарання особистого чи майнового характеру. Державний службовець може притягуватися до кримінальної, адміністративної, дисциплінарної та цивільно-правової відповідальності.

Таким чином, до державних службовців можуть застосовуватися різні види відповідальності, зокрема й дисциплінарна.

Дисциплінарна відповідальність державних службовців - це безумовний елемент комплексу його обов'язків у службових правовідносинах з державою, важливий фактор, який сприяє сумлінному ставленню до своїх функціональних обов'язків, з одного боку, і надає можливість вживання державою відповідних заходів у разі порушення службовцем трудової та службової дисципліни, з іншого. Дисципліна в державному управлінні тісно пов'язана із законністю та значною мірою сприяє зміцненню її вимог, виховує у працівників державного апарату свідоме ставлення до праці і почуття відповідальності за доручену справу, а тому, без дотримання дисципліни неможливо забезпечити законність та правопорядок.

Список використаних джерел:

1. Петков В. П. Управління виховно-виправним процесом і злочинність (історія та сучасність): навч. посіб. Кіровоград: КірюОІ НУВС, 2005. 796 с.
2. Ануфрієв М. І. Вищий заклад освіти МВС України: науково-практичний посібник / М. І. Ануфрієв, О. М. Бандурка, О. Н. Ярмиш. Х.: Ун-т внутр. справ, 1999. 369 с.
3. Новий тлумачний словник української мови в 4 томах. / укл. В. В. Ярошенко, О. М. Сліпущко. К.: Аконт, 1998. Т. 1. 910 с.
4. Юридична енциклопедія / редкол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. К.: Укр. енцикл., 1998. – Т. 2: Д-И. 743 с.
5. Економічна енциклопедія в 3 т. / редкол. С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. К.: Видавничий центр «Академія», 2000. 864 с.
6. Крушельницька О. В. Управління персоналом: навчальний посібник / О. В. Крушельницька, Д. П. Мельничук. К.: Кондор, 2003. 296 с.
7. Алексеев С. С. Проблемы теории права : курс лекций в 2-х томах. Свердловск: Изд-во Свердловск, 1972. Т. 1. 396 с.
8. Гарасимів О. І. Дисциплінарна відповідальність працівників органів внутрішніх справ України. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2013. №2. С. 138–145.
9. Кельман М. С. Загальна теорія права (із схемами, кросвордами, тестами): підручник / М. С. Кельман, О. Г. Мурашин. К.: Кондор, 2002. 353 с.
10. Оленченко Т. Л. Особливості відповідальності посадових осіб системи МВС України (адміністративно-правовий аспект): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Т. Л. Оленченко К., 2006. 215 с.

11. Попов С. В. Увольнение работников органов внутренних дел за нарушения дисциплины и законности: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05 / С. В. Попов. Х., 2001. 186 с.
12. Хавронюк М. І. Дисциплінарні правопорушення і дисциплінарна відповідальність: навчальний посібник. К.: Атіка, 2003. С. 15.
13. Осовська Г. В. Управління трудовими ресурсами: навч. посібник / Г. В. Осовська, О. В. Крушельницька. Житоми: ЖГП, 2000. 304 с.
14. Новіков В. В. Внутрішній контроль як засіб забезпечення дисципліни і законності в органах внутрішніх справ: дис. ... канд. юридичних наук: 12.00.07 / Новіков В. В. Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2007. 200 с.
15. Илясов С. Г. Дисциплинарная ответственность работников органов внутренних дел: учеб. пособие / под ред. А. Н. Тимофеева. М.: Учеб.-метод. каб. МВД СССР, 1974. 42 с.
16. Синявська О. Ю. Засоби забезпечення службової дисципліни в органах внутрішніх справ (організаційно-правові питання): дис. ... доктора. юрид.наук: 12.00.07 / О. Ю. Синявська. Х., 2001. 415 с.
17. Державна служба: організаційно-правові основи і шляхи розвитку / за заг. ред. В. Авер'янова. К.: Акад. правових наук України. Київський регіональний центр, 1999. 272 с.
18. Совгиря О. В. Парламентська відповідальність Кабінету Міністрів України: теоретичні та практичні аспекти. Адвокат. 2012. № 12. С. 28–35.
19. Мінка Т. П. Адміністративно-правові режими та їх забезпечення органами внутрішніх справ: дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.07 / Т. П. Мінка. Дніпропетровськ, 2011. 610 с.
20. Ожегов С. И. Словарь русского языка. М.: Русский язык, 1984. 816 с.
21. Академічний тлумачний словник української мови: в 11 т. / ред. А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, П. П. Доценко. К.: Наукова думка, 1973. 840 с.
22. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка. М., 1955. Т. 2. 777 с.
23. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. К.: Ірпінь; ВТФ «Перун», 2003. 1425 с.
24. Самощенко І. С. Відповідальність за погрозу в кримінальному праві України (поняття, види, спірні проблеми): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата юрид. наук: спец. 12.00.08 «кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Х., 1997. 23 с.
25. Пітулей В. Феномен відповідальності як визначальна проблема філософії. Вісник Прикарпатського університету. Філософські і психологічні науки. 2012. Вип. 16. С. 14–19.
26. Людина і світ підручник / Л. В. Губернський, В. Г. Кремінь, А. О. Приятельчук та ін.; за ред. Л. В. Губернського. 2-ге вид., випр. і доп. К.: Тов. «Знання», 2001. 512 с.
27. Психологія особистості: словник-довідник; за ред. П. П. Горностая, Т. М. Титаренко. К.: Рута, 2001. 320 с.
28. Юридична енциклопедія / редкол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. К.: Укр. енцикл., 1998. Т. 2: Д-И. 743 с.
29. Санталов А. И. Теоретические вопросы уголовной ответственности. Изд-во ЛГУ, 1982. 96 с.
30. Кінаш Я. І. Трансформація адміністративної відповідальності: правові та організаційні засади: дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.07 / Я.І. Кінаш. К., 2004. 182 с.
31. Лейст О. Э. Санкции и ответственность по советскому праву (теоретические проблемы) / О. Э. Лейст. – М.: Изд-во МГУ, 1981. – 239 с.
32. Самощенко И. С. Ответственность по советскому законодательству / И. С. Самощенко, М. Х. Фарукшин. М.: Юридическая литература, 1971. 240 с.
33. Венедиктов В. С. Теоретические проблемы юридической ответственности в трудовом праве / В. С. Венедиктов. Х.: Консум, 1996. 136 с.

References

1. Pietkov, V.P. (2005). Upravlinnia vykhovno-vypravnym protsesom i zlochynnist (istoriia ta suchasnist) [*Management of educational and correctional process and crime (history and modernity): textbook. way*]: navch. posib. Kirovohrad: KirIuI NUVS. 796 s. [in Ukrainian].
2. Anufriiev, M.I. (1999). Vyshchyi zaklad osvity MVS Ukrainy [*Higher educational institution of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine*]: naukovopraktychnyi posibnyk / Anufriiev, M.I., Bandurka, O.M., Yarmysh, O.N. Kh.: Un-t vnutr. sprav. 369s. [in Ukrainian].
3. Novyi tлумachnyi slovnyk ukrainskoi movy v 4 tomakh [*New explanatory dictionary of the Ukrainian language in 4 volumes*]: ukl. Yaroshenko, V.V., Slipushko, O.M. K.: Akonit, 1998. T. 1. 910 s. [in Ukrainian].
4. Yurydychna entsyklopediia [*New explanatory dictionary of the Ukrainian language in 4 volumes*]. redkol. Shemshuchenko, Yu.S. (vidp. red.) ta in. K.: Ukr. entsykl., 1998. T. 2: D-Y. 743 s. [in Ukrainian].
5. Ekonomichna entsyklopediia [*Legal encyclopedia*]. v 3 t. / redkol. Mochernyi, S.V. (vidp. red.) ta in. K.: Vydavnychiy tsentr "Akademiia", 2000. – 864 s. [in Ukrainian].
6. Krushelnytska, O.V. (2003). Upravlinnia personalom: navchalnyi posibnyk [*Personnel management: a textbook*]. Krushelnytska, O.V., Melnychuk, D.P. K.: Kondor. 296 s. [in Ukrainian].
7. Alekseev, S.S. (1972). Problemy teoryi prava : kurs lektsyi v 2-kh tomakh. Sverdlovsk Yzd-vo Sverdlovsk, T. 1. 396 s. [in Russian].
8. Harasymiv, O.I. (2013). Dystsyplinarna vidpovidalnist pratsivnykiv orhaniv vnutrishnikh sprav Ukrainy [*Disciplinary liability of employees of internal affairs bodies of Ukraine*]. Naukovi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. №2. S. 138-145. [in Ukrainian].
9. Kelman, M.S. (2002). Zahalna teoriia prava (iz skhemamy, krosvordamy, testamy): pidruchnyk [*General theory of law (with diagrams, crossword puzzles, tests): a textbook*]. Kelman, M. S., Murashyn, O.H.. K.: Kondor. 353 s. [in Ukrainian].
10. Olenchenko, T.L. (2006). Osoblyvosti vidpovidalnosti posadovykh osib systemy MVS Ukrainy (administratyvno-pravovyi aspekt) [*Peculiarities of responsibility of officials of the system of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine (administrative and legal aspect)*]: dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.07 / Olenchenko, T.L. K. 215 s. [in Ukrainian].
11. Popov, S.V. (2001). Uvolnenye robotnykov orhanov vnutrennykh del za narusheniya dystsyplyny y zakonnosti [*Dismissal of law enforcement officers for violations of discipline and legality*]: dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.05 / Popov, S.V. Kh. 186 s. [in Ukrainian].
12. Khavroniuk, M.I. (2003). Dystsyplinarni pravoporushennia i dystsyplinarna vidpovidalnist [*Disciplinary offenses and disciplinary liability: a textbook*]: navchalnyi posibnyk / Khavroniuk, M.I. K.: Atika. S. 15. [in Ukrainian].
13. Osovska, H.V. (2000). Upravlinnia trudovymy resursamy [*Management of labor resources: textbook. manual*]: navch. posibnyk / Osovska, H.V., Krushelnytska, O.V. Zhytomyr: ZhHP. 304 s. [in Ukrainian].
14. Novikov, V.V. (2007). Vnutrividomchyi kontrol yak zasib zabezpechennia dystsypliny i zakonnosti v orhanakh vnutrishnikh spra [*Internal control as a means of ensuring discipline and legality in law enforcement agencies*]: dys. ... kand. yurydychnykh nauk: 12.00.07 / Novikov, V.V. Kharkivskiy natsionalnyi universytet vnutrishnikh sprav. Kharkiv. 200 s. [in Ukrainian].
15. Yliasov, S.H. (1974). Dystsyplynarnaia otvetstvennost robotnykov orhanov vnutrennykh del [*Disciplinary responsibility of employees of internal affairs bodies: textbook. allowance*]: ucheb. posoby / pod red. Tymofeeva, A.N. M.: Ucheb. metod. kab. MVD SSSR. 42 s. [in Russian].
16. Syniavska, O.Yu. (2001). Zasoby zabezpechennia sluzhbovoi dystsypliny v orhanakh vnutrishnikh sprav (orhanizatsiino-pravovi pytannia) [*Means of ensuring official discipline in*

internal affairs bodies (organizational and legal issues)]: dys. ... doktora. yuryd.nauk: 12.00.07 / Syniavska, O.Yu. Kh. 415 s. [in Ukrainian].

17. Derzhavna sluzhba: orhanizatsiino-pravovi osnovy i shliakhy rozvytku [*Civil service: organizational and legal bases and ways of development*] za zah. red. Averianova, V. K.: Akad. pravovykh nauk Ukrainy. Kyivskiy rehionalnyi tsentr, 1999. 272 s. [in Ukrainian].

18. Sovhyria, O.V (2012). Parlamentska vidpovidalnist Kabinetu Ministriv Ukrainy teoretychni ta praktychni aspekty [*Parliamentary responsibility of the Cabinet of Ministers of Ukraine: theoretical and practical aspects*]. Advokat. № 12. S. 28-35. [in Ukrainian].

19. Minka, T.P. (2011). Administratyvno-pravovi rezhymy ta yikh zabezpechennia orhanamy vnutrishnikh sprav [*Administrative and legal regimes and their provision by law enforcement agencies*]: dys. ... doktora yuryd. nauk. Dnipropetrovsk. 610 s. [in Ukrainian].

20. Ozhehov, S.Y. (1984). Slovar russkoho yazuka [*Dictionary of the Russian language*]. M.: Russkyi yazuk. 816 s. [in Russian].

21. Akademichniy tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy [*Academic explanatory dictionary of the Ukrainian language*]. v 11 t. [red.. Buriachok, A.A, Hnatiuk, H.M., Dotsenko, P.P.]. K.: Naukova dumka, 1973. 840 s. [in Ukrainian].

22. Dal ,V. (1955). Tolkovui slovar zhyvoho velykorusskoho yazuka [*Explanatory dictionary of the living Great Russian language*]. M. T. 2. 777 s. [in Ukrainian].

23. Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [*Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language*]. uklad. i hol. red. Busel, V.T. K.: Irpin; VTF "Perun", 2003. 1425 s. [in Ukrainian].

24. Samoshchenko, I.S. (1997). Vidpovidalnist za pohrozu v kryminalnomu pravi Ukrainy (poniattia, vydy, spirni problemy) [*Responsibility for the threat in the criminal law of Ukraine (concepts, types, controversial issues)*]: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kandydata yuryd. nauk: spets. 12.00.08 "kryminalne pravo ta kryminolohiia; kryminalno-vykonavche pravo". Kh. 23 s. [in Ukrainian].

25. Pitulei, V. (2012). Fenomen vidpovidalnosti yak vyznachalna problema filosofii. [*Man and the world: a textbook*]. Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Filosofski i psykholohichni nauky. Vyp. 16. S. 14-19. [in Ukrainian].

26. Liudyna i svit: pidruchnyk [*Man and the world: a textbook*]. Hubernskiy, L.V., Kremin, V.H., Pryiatelchuk, A.O. ta in.; za red. Hubernskoho, L.V. 2-he vyd., vypr. i dop. K.: Tov. "Znannia", 2001. 512 s. [in Ukrainian].

27. Psykholohiia osobystosti: slovnyk-dovidnyk [*Personality psychology: dictionary-reference book*]; za red.. Hornostaia, P.P., Tytarenko, T.M. K.: Ruta, 2001. 320 s. [in Ukrainian].

28. Yurydychna entsyklopediia [*Legal encyclopedia*, [redkol. Shemshuchenko, Yu.S. (vidp. red.) ta in.]. K.: Ukr. entsykl., 1998. T. 2: D-Y. 743 s. [in Ukrainian].

29. Santalov, A.Y. (1982). Teoretycheskye voprosy uholovnoi otvetstvennosti Lenynhrad [*Theoretical issues of criminal liability*]. Yzd-vo LHMU. 96 s. [in Russian].

30. Kinash, Ya.I. (2004). Transformatsiia administratyvnoi vidpovidalnosti: pravovi ta orhanizatsiini zasady [*Transformation of administrative responsibility: legal and organizational principles*]: dys. ... kandydata yuryd. nauk: 12.00.07 / Kinash, Ya.I. K. 182 s. [in Ukrainian].

31. Leist, O.E. (1981). Sanktsyy y otvetstvennost po sovetskomu pravu (teoretycheskye problemy) [*Sanctions and liability under Soviet law (theoretical problems)*]. M.: Yzd-vo MHU. 239 s. [in Russian].

32. Samoshchenko, Y.S. (1971). Otvetstvennost po sovetskomu zakonodatelstvu [*Liability under Soviet law*]. M.: Yurydycheskaia lyteratura. 240 s. [in Russian].

33. Venedyktov, V.S. (1996). Teoretycheskye problemy yurydycheskoi otvetstvennosti v trudovom prave [*Theoretical problems of legal responsibility in labor law*]. Kh.: Konsum. 136 s. [in Ukrainian].

CHUMAK Oleksandr, Doctor of Law, Professor of Law and Legal Regulation of Aviation, Flight Academy of the National Aviation University. Ukraine;

YERMOLENKO-KNYAZEVA Lilia, PhD in Law, Associate Professor of Law and Legal Regulation of Aviation, Flight Academy of the National Aviation University. Ukraine.

THEORETICAL VIEWS ON THE CONCEPT AND CONTENT OF DISCIPLINARY RESPONSIBILITY OF CIVIL SERVANTS

***Objective.** Analysis of the essence of disciplinary responsibility of civil servants in Ukraine, the grounds and procedure for bringing civil servants to this type of responsibility and determination of the essence and types of disciplinary sanctions.*

***Methods.** The essence of legal liability is that the application to the offender of the sanction of the legal norm of coercive measures, expressed in the form of deprivation of personal, organizational or property nature in the legal sense always means adverse consequences, namely: culpable violation of applicable law.*

***Results.** Discipline should be defined as a certain legal provision, which consists in the clear exercise of the rights granted, the exact performance of duties, as well as strict compliance by civil servants with the established general and special restrictions, ie non-compliance with officials. Discipline should be the basis for civil servants. Thus, discipline is to follow established rules of conduct.*

***Scientific novelty.** It is proposed to consider disciplinary liability as an administrative and legal institution, which consists of a set of substantive law that defines the rights and obligations, restrictions and prohibitions imposed on civil servants of Ukraine, grounds for disciplinary liability, types of disciplinary sanctions, a number of important for this type concepts, as well as procedural and legal norms that establish the procedure for applying to a civil servant a disciplinary sanction provided by law for a disciplinary offense committed by an authorized person.*

***Practical significance.** These conclusions and suggestions can be used and taken into account in law-making activities - when adopting and amending regulations governing the legal provision of disciplinary liability of civil servants in Ukraine.*

***Key words:** disciplinary responsibility, discipline, responsibility, labor discipline, legal responsibility, state coercion.*

*Одержано редакцією: 18.05.2020 р.
Прийнято до публікації: 28.05.2020 р.*